

Sisukord

- 10 Sissejuhatus
- 19 **Näljased neljakümnendad ja viletsad viiekümnendad**
- 23 Söögielu sõjaeelses Eesti Vabariigis
- 25 Kuidas sotsialism Eestisse toodi
- 28 Saksa aeg
- 32 Sõja lõpp Eestile vabadust ei toonud
- 34 Sõjajärgsel ajastul meie elu mõjutanud tähtsündmusi
- 36 Neljakümnendate lõpuaastad Eestis
- 51 Sotsialismi veidrused
- 68 Kodune köögivarustus
- 70 Eestikeelne kokakirjandus
- 73 Esimene kokandussaade ETV-s
- 74 Meie pere 1950-ndate toidulaud
- 78 Viiekümnendate kasinad pidulauad
- 80 Rahvakalendri tähtpäevad
- 82 Mälestusi ajastu toidulaualt
- 143 Tallinna söögikohad
- 187 Keslinna toidupoed
- 193 Kulinaarikauplused
- 194 Tallinna turud
- 198 Kalevi ja Karamelli maiustused
- 205 **Keskmiselt kenad kuuekümnendad**
- 209 Kümnendi tähtsündmused
- 210 Kuuekümnendate eripärad
- 215 Uut toidu ja toitlustamisega seonduvas
- 217 Toidupoodide kaubavalik kuuekümnendatel
- 224 Kes varustasid meid toiduga
- 232 Kuuekümnendate uued söögikohad
- 236 Uutmoodi söögikohad
- 240 Keslinna kulinaariakauplused

- 243 Kümnendi uustulnukaid ja menuroogi
273 Köögikirjandus
275 „Nota Bene!“ – menukas elustiilisaade
277 Korilus ja potipõllundus
281 Hoidistamine
286 Klaasist piimataara kadumise algus
288 Toidupoes ostu sooritamine enne iseteenindamist

291 **Sehkendavad seitsmekümnendad**

- 298 Neljapäev sai kalapäevaks
299 Soome TV ja selle seos Eestiga
301 Mustamäe poed ja söögikohad
304 Uued söögikohad
311 Köögivarustuse uuenemine
314 Kümnendi lemmikud ja uudisroad
328 Kümnendi piduroad tagasivaates
330 Seente ja metsvaarikate kümnend
339 Seitsmekümnendate köögikirjandus
341 TV saade „Vaata kööki“
343 Brežnevi pakikesed

345 **Kartmatud kaheksakümnendad**

- 350 Kümnendi poliitilised tähtsündmused
354 Kümnendi menuroad ja uued toiduained
373 Hoidistamine ja korilus
378 Kaheksakümnendate kokakirjandus
381 Köögivarustusest, väga lühidalt

383 **Ühendavad üheksakümnendad**

- 387 Olukord poliitikaarendel
388 Talongiajastu algus
390 Hindade vabakslaskmine
392 Augustiputš ja uue ajastu algus
395 Rahareform 20.–22. juunil 1992
397 Üheksakümnendate algus söögirindel
412 Sotsialismi lõpuaastate kokaraamatud
414 Uued rajad minu tööelus

Autorilt lugejatele

Küllap mäletate teiegi kooli ajalootundidest, et täpselt sajand tagasi hakati Venemaal suure käraga ellu viima gigantset ulmeprojekti nimega sotsialism, mis pidi muuhulgas muutma põhjalikult paremaks ka kõik söögiga seonduva. Sotsialismi esimeseks katsepolügooniks sai aastatel 1922–1991 suurriik nimega Nõukogude Liit, mille koosseisu oli ebaõnn kuuluda tervelt pool sajandit ka meie väikesel Maarjamaal. Mina sündisin Eesti Nõukogude Sotsialistlikust Vabariigist ehk ENSV-st vaid neli kuud hiljem ning sain seetõttu kogeda selle ulmeprojekti kõiki arenguetappe kuni vääramatu mandumise ja lõpliku kokkuvarisemiseni. Olen püüdnud oma mälestusi sotsialismiaegsest söögielust panna kirja nii enda kui ka eakaaslaste mälestuste ning muidugi ka virtuaalmeediat leitu põhjal. Kahjuks on aga minevikus nii mõndagi, mida ei mina ega keegi mu suhtlusringkonnast enam päris täpselt ei mäleta. Ning mida ei leia

veebist ka kõige kannatlikumal otsimisel ei eesti ega vene keeles. Ka osutus arvatust keerukamaks mõningate pikemate protsesside alguse paigutamine kindlasse aastakümnesse. Seepärast loodan, et suudate suhtuda kirjapandusse kui püüdesse luua mitte niivõrd täpsete faktide loetelu kui pigem kogu sotsialismiajastu üldpilti.

Seda pilti saab aga täielikult mõista vaid kirjeldatava ajajärgu poliitiliste sündmuste taustal, kuna nõukogude inimese igapäevane toidulaud ja riigi poliitika olid Nõukogude Liidus lausa uskumatult tihedas seoses. Seepärast pakungi teile söögipauside ajal ka poliitilisi vahepalu kas tähtsate sündmuste kronoloogilise loeteluna või vajadusel ka palju põhjalikumalt. Ning kogu see suur hulk nii eesti- kui ka muukeelset materjali, mis raamatusse ära ei mahtunud või mille trükisõnas avaldamiseks pole mul autoriõigust, on kättesaadav kas tekstidena või veebilinkidena veebiaadressil *ekselatijuennegi.blogspot.com*.

Ikka teie
Maire Suitsu

Minust ja minu taustast

Talutüdruk Tallinnast ehk Minu elu dekoratsioonid ja rekvisiidid

Et te mõistaksite minu suhtumist söögisse ja söögitegemisse ning hoiakuid kurikuulsa sotsialismi suhtes, tuleb mul teile kõigepealt tutvustada oma mõnevõrra isemoodi tausta. Oskar Lutsu parafraseerides võiksin alustada nõnda: „Kui ma toonekure nokas Tallinna edelanurgas Kristiine heinamaadel asuvasse majja jõudsin, oli november 1940 ja sotsialism Eestis juba 4 kuud oma tiibu sirutanud.“ See paratamatu tõsiasi pani mu elu näitelaval järgnevak pooleks sajandiks paika dekoratsioonid ja rekvisiidid ning küllaltki arvestataval määral ka näitemängu juhtimise. Õnneks polnud nõukogude võim kuigi osav režissöör, ka ei osanud see arvesse võtta eestlaste kangust. Ega sedagi, et korduvalt võõrvõimu all elanud eestlased on alati saanud abi eluhoiakult, mida võiks nimetada väikerahva ellujäämisoskuseks. Tänapäeval väljendab seda ideed üldtuntud meelekindluspalve, mille lõplikult sõnastas 1892–1971 elanud USA

teoloog Reinhold Niebuhr: „Issand, anna mulle meelegindlust leppida asjadega, mida ma muuta ei saa, julgust muuta asju, mida ma muuta saan, ning muidugi tarkust nende vahel vahet teha.“

Eestlased, enamjaolt ju agnostikud ehk jumala olemasolus kahtlejad, pöörduvad aga teatavasti issanda poole harva. Meelegindlust, julgust ja tarkust ammutab eestlane meelsamini oma praktilisest talupojamõistusest. Just nõnda talitas ka mu 1882. aastal sündinud emapoolne vanaisa Jüri Peeterison, mitmes mõttes Vargamäe Andrese moodi mees.

Vanaisa ehitatud elumaja seisis algselt peaaegu hektari suurusel krundil Linnu tee ja Tüve tänava nurgal, praeguses Kristiine asumis. Krundi oli vanaisa ostnud hüpoteegilaenuga 1925. aastal. 10 aastaga kerkis krundile vanaisa oma kätega ehitatud elumaja ja sama suur kõrvalhoone. Vanaisa ja vanaema hakkasid kasvatama nii oma pere vajadusteks kui ka müügiks esmalt köögivilju, peagi ka õunu, marju ja lilli. 1950-ndatel ärandas riik, enda arvates täieõiguslik omanik, krundist laia riba maad Linnu tee laiendamiseks ja lisaks veel kolme 600-ruutmeetri suuruse individuaalelamu krundi jaoks.

Mu vanaema oli enne abiellumist olnud mõisas virtinaks ning tema järelevalve all olid mõisa köök ja toidukelder. Nii nagu vanaisa, oskas ka vanaema mitte ainult lodusalt lugeda ja kirjutada, vaid ka arvutada ning loogiliselt mõelda ja tegutseda. Ka oskas ta väga hästi süüa teha ning oli igati tubli perenaine, tütrelastele ehk siis mulle ja vennale aga lahke ja tasane vanaema.

Vanaisa oli lahtise mõistusega mees, kes oli eluga kursis ja täitis kõik oma jõudehetked lugemise ja lugemise. Tema hästi toimiv ja lihtne elujuhis sai mulle ning minust kolm ja pool aastat vanemale vennale selgeks juba varases lapsepõlves: „Tuleb teha kõvasti tööd ja mitte liialt lõugu lõksutada, siis pole häda midagi.“ Ja vanaisa sõnu võis uskuda, sest nooruses oli ta tervelt 7 aastat sundkorras teeninud Vene tsaariarmees, kus ellujäämise kunst tuli tahes-tahtmata selgeks õppida.

Just vanaisa sõnad ja teod etendasid suurt osa nii mu eluhoiakute kui ka kogu elukäigu kujunemisel. Oli ju mu isa Aleksander Tara juulis 1941 sundkorras mobiliseeritud Nõukogude armeesse ning jäänud 1944. aasta oktoobris Saaremaal teadmata kadunuks. Kuna ema uuesti ei abiellunud, sai vanaisast järgmiseks 20 aastaks nii mulle kui ka mu vennale isa võrdkuju ja asemik. Vanaisa oli tõsine ja aus töömees, kes sai hästi hakkama kõikide

talutöödega. Aga taluks võis meie kõigist ümberkaudsetes täiesti erinevat majapidamist nimetada täie õigusega. Oli meil ju suur abihoone, kus paiknesid hobusetall, seasulg, lehmalaud, kanala ja vankrikuur, kõige selle kohal aga kogu talveks vajalikku heinavaru mahutav heinapööning. Kuni linnas suurte koduloomade pidamise keelamiseni 1954. aastal olid meil ka kõik pudulohused, kelle jaoks need ruumid olid ehitatud. Elumaja aluse täitis mitmest eraldi ruumist koosnev kõrge kelder, kus õunad, moosid, köögiviljad ja kartulid säilisid hästi kuni järgmise suveni.

Isa mobiliseerimisest alates oli meie pere ainsaks sissetulekuallikaks jäänud köögiviljade, õunte, marjade ja lillede kasvatamine ning turustamine. Just selle abil suutiski vanaisa tagasi maksta krundi ostmiseks võetud suure hüpoteegivõla.

Vanaisa tegeles kevaditi kuni juulikuuni põllutööga, edasi aga käis kuni järgmise kevadeni hobuse ja vankriga Keskturul kauplemas. Soojal ajal toimus kauplemine väljas, külmal ajal turuhoones. Kui hobust enam pidada ei tohtinud, vedas suviti varahommikul kauba suure käsikäruga 5 kilomeetri kaugusele Keskturule enamasti minu vend, vahel tegime seda ka koos. Kaupa müüs siis kas meie ema või mu vend, suuremaks saades ka mina. Lilli müüsin Keskturul või Tondi jaamas juba 12-aastasena. Rohimisel, marjakorjamisel ja muudel jõukohastel töodel aga osalesin päris pisikese plikana.

Kevad algas meil põllu kündmise ja kaevamisega, seejärel kõikvõimalike seemnete külvamisega. Ka tuli istutada kapsa- ja kurgitaimi ning panna maha hernerid ja kartulid. Hiljem suvel järgnes rohimine, see kõige tüütum ja igavam töö. Veel tuli igal õhtul ette valmistada järgmise päeva turukaup. Sügise poole algas kõige mahapandu koristamine. Maasikate ning sõstra- ja tikrimarjade korjamisel tohtis vilju ka suhu pista, aga rohkem hoiti marju ikka müügiks ja talvisteks moosideks. Õunapuid oli meil väga palju, tervelt 35, ja õunu võisime alati vabalt süüa.

Vanavanemad ehk Papa ja Mamma lahkusid jäädavalt 1950–1960-ndate vahetusel ning kogu majapidamine jäi nooremate põlvkondade mureks. Minu vend, nüüdseks meie hulgast lahkunud Vello Tara hakkas köögiviljade asemel kasvatama lilletaimi ja tulbisibulaid ning mitmesuguseid istikuid. 1970-ndatel ehitati esimesed kasvuhooned, uuel aastatuhandel pandi alus puukoolile. Praegu tunnevad tallinlased seda kohta juba aastakümneid Kristiine Aiakeskuse ja Puukoolina.

Eluhoiakute kujunemine

Et vanaisa elutõde töö tegemise ja lõugade lõksutamise kohta alati paika pidas, selles polnud raske veenduda. Kehtis see ju mitte ainult koduste tööde puhul, vaid ka koolis ja mujalgi. Harjumus teha tööd kiirelt ja korralikult jäi mulle külge kogu eluks. Suupruukimise ehk lõugade lõksutamise ohjeldamisega olen aga pidanud vaeva nägema tunduvalt enam. Siiski oli mulle kahekümneselt iseseisvat elu alustades juba täiesti selge, et kuigi ma oma elunäidendis ei saa muuta lavakujundust või rekvisiite, on vanaisa õpetuse järgi elades võimalik küllaltki palju mõjutada näitemängu sisu ja lõpptulemust.

Ja seda saigi tõesti tehtud, ning mida aeg edasi, seda veendunumalt. Riigikorra ägedaks vihkamiseks ja pidevaks kirumiseks hingejõudu raisata olnuks mõttetu, kuna see poleks midagi parandanud. Oli enesesäästlikum ja arukam ignoreerida kogu võõrast ja vägisi pealesunnitud värki nii palju kui vähegi võimalik. Just nagu tehti mu lapsepõlvkodus, hakkasin minagi võtma kõike ebameeldivat ja vastumeelset kui paratamatust, mille muutmine pole üksikisiku võimuses. Sama kehtis mineviku kohta.

Olnuks mõttetu pidevalt arutleda, mis oleks saanud siis, kui mu mehe Rauli isa poleks 1948. aastal surnud Venemaa vangilaagris, kuhu ta saadeti süüdistatuna töötamises raadioinsenerina Saksa okupatsioonivõimude heaks. Ükski kurtmine poleks suutnud olematuks teha ka mu mehe isapoolsete vanavanemate Siberisse küüditamist ja vanaisa jäämist Venemaa mulda. Ega toonuks tagasi minu sõjajärgset Eesti Vabariiki ohvitserina teeninud isa, kes vägisi Nõukogude sõjaväkke mobiliseerituna pidi võitlema võõra riigi eest ning puhkab tõenäoliselt ühes Saaremaa nimetatust ühishaudadest.

Selle asemel tundsin mehega rõõmu, et elu on meid kokku viinud ja et meil oli õnn kasvatada kahte last. Mis luges selle kõrval siis see, et poes alati vorsti polnud või et pidi alailma pikkades järjekordades seisma. Hoopiski tähtsam oli elada oma ainukest elu võimalikult täisväärtuslikult.

Suhted söögi ja köögiga

Toiduga olen ma elu jooksul olnud seotud väga mitmel erineval viisil. Pisipõnnina olin vaid tarbija, kooliplikana sain juurde aiasaaduste tootja ja turustaja osa. Kahekümneselt oma esimesse abiellu astudes loobusin kahest viimasest ja võtsin omaks tänaseks 57 aastat kestnud kodukoka rolli. Viimased 23 aastat olen söögist ka kirjutanud. Kuidas minust sai köögikirjanik, sellest saate pikemalt lugeda minu blogist.

Me kõik pärineme oma lapsepõlvest, see tõde ei vaja vist tõestamist. Minu lapsepõlvkodus valitses tõsine ja tõine õhkkond. Söögilauas tühja juttu ei räägitud, taldrik tuli alati tühjaks süüa ning toidu üle viriseda ei tohtinud, kuigi enamasti polnudki selleks põhjust. Muidugi tuli sõja-järgsetel aastatel ette aegu, mil poes oli toitu, aga meil polnud raha, sest riik oli kehtestanud meiesugustele kapitalistliku korra iganditele meeletult kõrged maksud. Kuna olime ise toidutootjad, siis päris nälga me siiski ei pidanud kannatama. Muidugi oli ka perioode, mil raha oleks jagunud, aga poes polnud vajalikke toiduaineid.

Kõige selle tõttu on minu suhtumine toidusse alati olnud lugupidav ja tõsine. Igapäevase toiduga eksperimenteerimine pole mulle meeldinud ka seepärast, et ebaõnnestumine oleks võinud lisaks pettumusele tähendada ka kogu pere söögikorra vahelejäämist. Pealegi ei pruugi isegi uue roa täielik õnnestumine alati garanteerida sööjate vaimustust. Pikaajaline kogemus näitas, et kui kõikvõimalikud küpsetised, koogid ja magusroad välja arvata, suhtus mu pere tundmatutesse roogadesse alati veidi ebalevalt. Eks ma isegi pean enim lugu tuttavatest ja äraproovitud toitudest. Toidutegijana arvan ka, et argipäevane kõhutäide ei pea olema gastronoomiline ime ega nõudma töölt tulnud pereemalt liigseid pingutusi. Pakutav olgu muidugi isuäratav, vaheldusrikas ja võimalikult tervislik, kuid valmigu kas ilma tundidepikkuse pliidi ääres seismiseta või ka päris omaette, haududes või küpsedes ilma järelevalveta. Muidugi tuleb selleks koju varuda kõikvõimalikke köögitöid hõlbustavaid masinaid ja abivahendeid ning nende arvelt raha mitte kokku hoida. Minu noorusaegadel neid palju polnud,

kuid tänapäevastest leiutistest pean enim lugu saumikserist, elektri-hakklihamasinast, heast mahukast sügavkülmutusest ja kiirkeedu- ehk survepotist.

Julgen ka ilma süümepiinadeta tunnistada, et minu eesmärgiks on alati olnud köögist kiiresti välja saada, et veeta vaba aega perega, lugeda, kududa, minna teatrisse või suhelda sõpradega. Elus, selles ainukeses, on ju nii palju muudki peale toidu. Aga miks ma siis hakkasin just köögikirjanikuks? Ikka selleks, et õpetada oma retseptidega kiiret ja tulemuslikku söögitegemist ning köögiapsude vältimist. Oma esimese, aastal 2001 ilmunud „Maire Suitsu retseptiraamatu“ eessõnas kirjutasin muuhulgas järgmist: „Juba pikka aega oli mul olnud soov teha midagi nende heaks, kes pere igapäevase toidulaua katmisel raiskavad asjatult palju aega ja jõudu ega saavuta ikkagi ootuspäraseid tulemusi. /.../ Tegelikult on toidutegemisel *kuidas* sageli isegi olulisem kui *millest*. Just seetõttu olengi valmistamisjuhised pannud kirja võimalikult põhjalikult.“

Eelöeldut olen järginud ka kõikide järgnevate raamatute kirjutamisel. Veel söandan öelda, et rahvasõnale vaatamata ei käi armastus siiski ainult kõhu kaudu. Pidevalt köögis askeldav naine, kes õhtul väsinult ja tüdinult voodisse vajub, pole ju ühegi mehe unistus. Lapsedki vajavad emaga suhtlemist ja ühist aega mitmel muulgi viisil kui ainult söögi kaudu. Ning tänapäeval nii trendikaks reklaamitavast ühiskokkamisest pole huvitatud kaugeltki kõik lapsed, ka ei soosi seda tegevust standardkorterite pisikesed köögid. Nii on pea 45 aastat minu koduks olnud Mustamäe üheksakorruselise maja kolmetoalise korteri köök vaid 8 ruutmeetri suurune ning rohkem kui ühel tegijal pole seal kuigi mugav talitada. Mida aga peavad tegema sadade viiekorruseliste ja hruštšovkade poole väiksema köögi omanikud, seda ei oska ma isegi ette kujutada.

Ongi kirjas kõik oluline, mida võiks teada minu eluhoiakutest ja suhtumisest igapäevasesse söögitegemisse, kuid otse loomulikult on teil kõigil õigus jääda oma seniste põhimõtete juurde.

Loodan, et minu kirja pandu annab vanematele põlvkondadele põhjust kogeda nii endiste aegade nostalgiat kui ka äratundmisrõõmu, nooremad aga saavad ehk senisest veidi rohkem teada eelmiste põlvkondade igapäevaelust.